

INTEGRASJON GJENNOM LOVGIVNING? RETTSRESEPSJON I HÅLOGALAND 1100–1500

MIRIAM TVEIT, HISTORIE, UNIVERSITETET I NORDLAND

HEIMEN, TIDSSKRIFT FOR LOKAL OG REGIONAL HISTORIE, UNIVERSITETSFORLAGET 02/2015

Denne artikkelen vil se på graden av integrasjon av de nordlige landskapene *Hålogaland* og *Finnmørk* i det norske riket. Provinsen Hålogaland blir definert som området mellom Vennesund i sør og Malangen i nord i kilder fra 1100-tallet.¹ Grensene nordover var uklare, også inne i landet mot *Finnmørk* og de svenske landskapene.² Grensene ble samtidig flyttet stadig nordover langs kysten.³ Oppbyggingen av det norske kongemakta på 1200-tallet var en prosess som også handlet om å få kontroll over ulike provinser. Det er ikke gitt at det nordlige Norge skulle inngå i kongeriket som ekspanderte sørfra. Selv om den norske kongemakten regnet Hålogaland som sitt, er ikke dette entydig for den nordlige provinsens status i kongeriket fra 1000–1300. Vi kan ikke kalle Hålogaland for et skattland, slik som Jemtland eller Orknøyene, og heller ikke et *terra nullius*, et ingenmannsland slik Finnmark var i samme periode.⁴ Vi kan derfor spørre hvor integrert Hålogaland var i det norske kongedømmet. Denne artikkelen vil forsøke å svare på det ved å se på den rettslige integrasjonen av Hålogaland, og etter hvert Finnmark, i kongeriket gjennom tingene. Samtidig er det ingen automatisk konsekvens at regionen ble en integrert del av et norsk statsapparat gjennom å bli rettslig innlemmet i kongeriket. Det er her fruktbart å bruke Randi B. Wærdahls definisjoner for integrasjon av skattlandene i Norgesveldet i samme periode, nemlig at «integrering viser til utviklingen etter at landene var kommet under kongens direkte herredømme»,⁵ og også «hvordan det inkorporerte området ble en (stadig) fastere del av Norges rike».⁶ Hvordan kan vi se rettspleien i Hålogaland som en del av en integrasjonsprosess med det sørlig sentrerte kongeriket Norge? Den norske statsmakten ekspanderte nordover inn i Finnmark med de ulike verktøyene myndighetene hadde til rådighet:

¹ AM Kbh 114 qv a (o 1320) for Jemtland, Nordland, Finnmark.

² Hälsingelagen: 398 og 408 n. 9, om grenseoppgangen: Holmbäck og Wessén 1943, s. xii–xiii.

³ Nielssen 2014a, s. 268–273.

⁴ Se Wærdal 2006, s. 29–30 om skattlandsbegrepet, og s. 31 om Troms og Finnmark som skattland. Om Jemtlands status innenfor Norgesveldet, se Njåstad 2014a, s. 325–344, og Njåstad 2014b.

⁵ Wærdahl 2006, s. 10.

⁶ Wærdahl 2006, s. 26. Se også hennes gjennomgang av grader av integrasjon på s. 24–27.

kolonisering, administrasjon, utbygging av kirkeorganisasjonen og gjennom rettsapparatet.⁷ Geografisk og demografisk var de nordlige kystområdene en perifer provins med andre forutsetninger enn andre landsdeler. Virket innføring av et lovfelleskap integrerende for Hålogaland og Finnmark, og hvordan tilpasset regionen seg lovgivningen?

Vi kjenner flere tinglag i Hålogaland og hvor lokale ting antakelig lå, som Frode Iversen og Petter Snekkestad viser i dette *Heimen*-nummeret. Det skriftlige kildematerialet for Nord-Norge i middelalderen er imidlertid sparsomt. Enda færre kilder finnes det om rettspleien og organisering av tingene i regionen. Derfor vet vi lite om eksistensen av et eventuelt lagting eller regionalt ting. De fire kjente lagtingene i Norge, Gulatinget, Frostatinget, Eidsivatinget og Borgartinget, var tilsynelatende etablert fra 900–1000-tallet. Før lovrevisjonen på midten av 1200-tallet og utgivelsen av Magnus Lagabøtes landslov i 1274, hadde alle de fire lagdømmene egne landskapslover.⁸ Det finnes ingen slik landskapslov bevart fra Hålogaland. Først i kilder fra tidlig 1400-tall finner vi et fullt utviklet lagdømme, med dedikert lagtingsted og tildelt lagmann. Historieforskningen på Hålogaland som rettslig provins bærer samtidig preg av forestillinger om de fire sørlige typer lagting, lagmann og lovverk. Når det gjelder Hålogalands status som rettslig provins, har diskusjonen blant forskere dreid seg rundt tre hovedspørsmål: Når fikk Hålogaland en egen lagmann? Når ble Hålogaland et lagdømme? Og hadde Hålogaland en egen regional lov slik som de fire vi kjenner? Kildene gir rom for fortolkninger, men mye tyder på at det ikke eksisterte et selvstendig lagdømme i nord før på 1300-tallet. Det kan bety at Hålogaland ble mer integrert i kjølvanet av Landsloven som ble utstedt eller som direkte følge av den. At Hålogaland har hatt en form for overordnet regionalting er sannsynlig, selv om det ikke var formet etter det mønsteret vi kjenner fra kjerneområdene i sør.

Spørsmålet bør derfor være: hvordan var tingorganiseringen i Hålogaland før Landsloven? Og når ble Hålogaland organisert som et lagting etter sentralmaktens mønster? Vi kan også spekulere i hvilken lov som gjaldt i Hålogaland før Landsloven – og hvordan organiseringen av Hålogaland til et slikt lagdømme og innføring av et lovfelleskap med sørlige provinser virket integrerende for provinsen. La oss derfor se nærmere på disse spørsmålene i lys av en integreringsprosess.

NÅR FIKK HÅLOGALAND LAGTING OG LAGMANN ETTER NORSK MØNSTER?

⁷ Se Hansen 2003, Nielssen 2014a, Nielssen 2014b, Hansen 2014.

⁸ Den eldre Gulatingslov, trykket i Norges gamle Love (NgL) I, s. 3–118, Frostatingsloven, trykket i NgL I, s. 121–300, Borgartingsloven, trykket i NgL I, s. 339–372, Eidsivatingensloven, trykket i NgL I, s. 374–406. Av de to siste er kun kristenrettsbolkene bevart. Fra midten av 1200-tallet ble det satt i gang et revisjonsarbeid av lovene. Kong Magnus Lagabøte fikk så utarbeidet en felles lov for hele Norgesveldet som skulle oppheve de tidligere landskapslovene.

Det er ikke slik at tingene i Norge var opprettet av kongemakten, men at kongemakten i økende grad tok kontroll over tingene fra 1000-tallet. På 1200-tallet vet vi at lagmannen ble utnevnt av kongen. Samtidig er det opplagt at det eksisterte en form for tingordning i Hålogaland før kongerikets ekspansjon. Fra tidlig middelalder dominerte minst to høvdingfamilier den nordnorske kystregionen. I tillegg hadde ladejarlens slekt opphav i nord. Ladejarlene var både alliert og rivaliserende til de norske rikssamlingskreftene i det tiende århundret.⁹ Det kan ha gjort det naturlig å regne Hålogaland inn under Frostatingets jurisdiksjon. Arkeologen Frode Iversen hevder at ringtunene var tidlige representasjonsting ved siden av høvdingmakten.¹⁰ Han viser også til at denne organiseringen var lik både i nord og sør på Norskekysten, noe som antyder en tidlig felles rettskultur for de senere fellesnorske områdene.

En gjengs oppfatning presentert av blant andre rettshistorikerne Konrad Maurer og Fredrik Brandt har vært at Hålogaland var underlagt Frostatinget og dermed også landskapsloven for Frostating.¹¹ Andre, for eksempel Edvard Bull, har hevdet at det ble opprettet et lagting i Hålogaland allerede på 1100-tallet.¹² Argumenter som ellers taler for at Hålogaland var selvstendig lagdømme, er at det ikke nevnes sendemenn fra regionen når sendemenn til Frostatinget blir ramset opp i lovens første bolk.¹³ Atter andre, som Gustav Storm, har foreslått at provinsen lå under Frostatingsloven og kanskje Frostatinget, men hadde en egen lagmann fra 1200-tallet.¹⁴ Argumentet for et tidlig etablert lagting baseres delvis på kildematerialet om en *Bjarne Mårdsson* eller *Mårdarsson*. Bjarne Mårdsson nevnes først i Sverres saga i hendelser fra ca. 1198–99.¹⁵ Han var inngiftet i Bjarkøyfamilien, som hadde vært høvdingfamilie i nord og regnes for å ha holdt til innenfor Bjarkøygodset i Hålogaland et sted.¹⁶ I feidene mellom baglerne og birkebeinerne på slutten av 1100-tallet kan det se ut som om Bjarne holdt seg til baglersiden mot kong Sverre. Godset på Bjarkøy ble herjet.¹⁷ Vi møter ham så i Gulatingsloven hvor han resiterer fordeling av drapsbøter som tilreisende lovkyndig.¹⁸ En Bjarne Mårdarsson dukker så opp igjen på et riksmøte i Bergen i 1223, hvor han er med på anerkjennelsen av Håkon Håkonsson som konge.¹⁹ Minst tre aspekter er interessante i den forbindelse: for det første at Bjarne blir listet som *løgmaðr* blant lagmennene, for det andre at han blir listet blant delegasjonen fra Trøndelag, for det

⁹ Holt 2011, s. 7.

¹⁰ Iversen i dette nummeret.

¹¹ Maurer 1875, s. 9, Brandt 1883, s. 163. Et syn også forfektet av Hertzberg 1874, s. 125.

¹² Taranger 1930, Bull 1931, Seip 1934, s. 30–31, Indrebø 1935, Falkanger 2007, s. 63.

¹³ Taranger 1935, Brandt 1883, s. 174. Hagland og Sandnes antar at háløygene likevel ble regnet blant de fire utenfjords fylker og sendte representanter til Frostatinget. Hagland og Sandnes 1994, s. XXI, F I Thingfarebolk.

¹⁴ Storm 1877, s. 63.

¹⁵ Sverres saga, 1979, s. 222.

¹⁶ Eidnes 1956, Falkanger 2007, s. 45.

¹⁷ Sverres saga, 1979, s. 232.

¹⁸ Gulatingsloven, 316–320. Se Robberstad 1981, s. 401–402 og Helle 2001, s. 47.

¹⁹ Soga om Håkon Håkonsson nr. 86.

tredje at flere provinser ser ut til å sende flere lagmenn som kan ha ansvar for hvert sitt område innenfor det overordnede lagdømmet.²⁰ Hvis det er snakk om samme person i disse kildene, så har vi å gjøre med en lovkyndig, respektert lagmann fra Hålogaland, men med tilknytning til Trøndelag. Samtidig blir han ikke titulert som lagmann kun i Hålogaland. Bjarne Mårdsson kan ha hatt oppgaver som lagmann for den nordlige regionen, men innenfor Frostatingslovens jurisdiksjon.²¹ Det kan være fruktbart å se Hålogaland som et lagtingsogn innenfor en jurisdiksjon under Frostatinget, slik Jemtland også var, og slik Bohuslän var under Borgartingets lagdømme.²² Det virker sannsynlig at Hålogalands rettslige status var på linje med andre mer løselige tilknyttede landskap til den norske krona. En konklusjon kan i forlengelsen være at Hålogaland ser ut til å ha fått status som eget lagdømme først med promulgeringen av Landsloven i 1274.²³

Hvis vi forsøker å finne en kilde til bruk av tingene i Hålogaland på 1100-tallet, har vi den kjente såkalte *Sigurd Ranessons prosess*.²⁴ Den er riktignok nedskrevet på 1200-tallet og overlevert i forskjellige manuskripter som gir mer eller mindre samme historie. Den mest detaljerte og antatt mest troverdige kilden er *Pingasaga*.²⁵ Ranesson var kongens lendmann i Hålogaland på tidlig 1100-tall og hadde gården sin i Steigen i dagens Nordland. I sagaen ble han beskyldt for å lure unna deler av finneskatten fra kong Sigurd Jorsalfare. Kong Sigurds bror, kong Øystein, blir Ranessons advokat og gir ham en rekke juridiske råd som går på spissfindige tolkninger av lovene og rettspraksis gjennom bruken av det gjeldende hierarkiet mellom tingene, og hvor kong Sigurd raser over brorens lovkroker, *logkrokvm sinvm*.²⁶ Saken trekker inn tinglag i både Hålogaland og Trøndelag, og i de ulike kildetradisjonene går saken for tre til fire ting og gir framstillinger av en hierarkisk struktur. Saken kom først for et byting i Trondheim, men ble anket til et lokalt ting i Kjefsøy i Lofoten, Hålogaland. I Morkinskinna blir saken også videresendt til det ukjente *Arnarheims þings /Arnaness*²⁷ før den henvises til fylkestinget på Trondenes. Saken ble avgjort på Eyratinget i Trondheim, der den ble avvist nettopp fordi den var satt opp for tre ting og ført på feil grunnlag. Saken endte med forlik mellom Sigurdene, der kong Øystein var meklingsmann. Kong Øystein refererer til Trondenes som et lagting, *logþing*, men også som et fylkesting, *fylkisþing*, underordnet et lagting som Gulating eller Frostating.²⁸ Med andre ord kan Trondenes ha blitt oppfattet som et regionalt ting i Hålogaland som likevel var underordnet Frostatinget. Skrifterne av Sigurd Ranessons prosess har forutsatt at håløygene var subjekter under

²⁰ Soga om Håkon Håkonsson, s. 75.

²¹ Tveit 2013, s. 45.

²² Storm 1877, s. 63, Seip 1934, s. 16 og Falkanger 2007, s. 49, Njåstad 2014a, s. 337.

²³ Bjørge 1982, Tveit 2013.

²⁴ Publisert av Storm 1877.

²⁵ Hulda, Hrokkinskinna i Storm 1877, og Storm 1877 forord, Hansen 2014, s. 352.

²⁶ Hansen 2000, s. 338–340.

²⁷ Storm 1877, s. 12 n. 1.

²⁸ Storm 1877, s. 6–16.

Frostatingsloven, og mye tyder på at det på 1200-tallet var en oppfatning at saker som hørte under lagtingets myndighet måtte holdes på Frostatinget. Denne strukturen kan bety at Hålogaland, som en mer perifer provins og senere innlemmet i riket, fikk en underordnet status.²⁹ Vi kan tenke oss at h  l  ygene måtte oppsøke et overregionalt ting i sør dersom saken var av en slik art at den skulle føres for et lagting.

Fortellingen kan like gjerne være en fabel som en skildring av rettssystemet. I de ulike kildetradisjonene går saken for tre til fire ting, og kildematerialet er slik takknemlige framstillinger av hierarkiet av ting, i alle fall for Trøndelag og Hålogaland. Saken viser også en uklarhet i systemet i forhold til loven. Selv om verken lovgivning eller Tingasagaen kan regnes for å vise gjeldende praksis, kan vi anta at den rett fram-inndelingen vi finner i tingordningen, ikke var slik i praksis.

Kong Øystein blir også gitt replikken på Arnanesstinget i Hålogaland: "Men når det gjeld alle menn som blir dømt etter Frostatingslova og har forbrote seg i Hålogaland, så kan slike saker ikkje lovleg avgjeras her".³⁰ Skriveren av Morkinskinna må her ha forutsatt at h  l  ygene hørte under Frostatinget. Mye tyder på at det var gjeldende oppfatning under nedskrivningen av Sigurd Ranessons prosess på 1200-tallet, samt en forestilling om at det ikke fantes et lagting i Hålogaland på tidlig 1100-tall eller i samtiden. Saken ble uansett avsluttet på   yratinget som en sak mellom konger. Klaus Krag mener det vanskelig kan leses en reell rettergang ut av kildene til Sigurd Ranessons prosess, og at den i liten grad stemmer med forholdene slik vi ellers kjenner dem fra Norge.³¹ Sverre Bagge derimot, mener at «fremfor alt stemmer det den sier om måten å føre en rettssak på, med det vi ellers vet om det norske samfunn på 1000- og 1100-tallet». ³² Bagges kritiske innvending er at prosessen er politisk og inkluderer det politiske toppsjiktet i Norge og ikke er «representativ for vanlige saker». Tingene fra prosessen er ikke gjenfunnet i senere kilder. Det diskuteres om Kjefs  y er Kjeps  y i Lofoten, ingen vet om Arnanesstinget eksisterte,³³ og Trondenes blir senere omtalt som et kirkegjeld, ikke et tingsted.³⁴ Fredrik Brandt vurderte det slik at fylkestinget i Hålogaland og i de mer perifere provinsene hadde en framskutt posisjon.³⁵

Først   tti år etter at Bjarne Mårdsson skal ha virket som lagmann, finner vi en lagmann nevnt særskilt    være lagmann *for* Hålogaland i diplomatariet. Dette er lagmann *Ivar af H  logalande* i 1303 som er

²⁹ Morkinskinna, i Dalens oversettelse 2005, s. 16–18: «menn som blir dømt etter Frostatingslova og har forbrote seg i Hålogaland, så kan slike saker ikkje lovleg avgjeras her».

³⁰ Morkinskinna, i Dalens oversettelse 2005, s. 16–18.

³¹ Krag 2009.

³² Bagge 2003. <http://www.sv.uio.no/mutr/publikasjoner/rapporter/rapp2003/rapport67/index-MAKT.html>

³³ Hilmar Eriksen har argumentert for at det har eksistert, og for mulige plasseringer: Eriksen 1956, s. 454–61.

³⁴ Storm 1877, s. 49–51.

³⁵ Brandt 1983, s. 165 og 174.

skriver for et riksmøte i Tønsberg.³⁶ Deretter har vi en serie diplomer som nevner lagmenn i Hålogaland utover 1300-tallet. Selv om Hålogaland kanskje hadde en dedikert lagmann på 1200-tallet, er det sannsynlig at Hålogaland fikk status som eget lagdømme med lagting først med Landsloven i 1274.³⁷ Det antyder i så fall at regionen blir aktivt forsøkt integrert gjennom den kongelige revisjonen av rettssystemet og lovverket på det tidspunktet.

HVA SLAGS LOVVERK EKSISTERT I NORD?

Hvilken lov som til enhver tid var gjeldende i den nordlige provinsen av Norge, en egen lov eller et særlig tilpasset lovverk, har sammenheng med statusen til tinget i Hålogaland.

Fra midten av 1200-tallet ble det satt i gang et revisjonsarbeid for å harmonisere landskapslovene. Arbeidet kulminerte i utarbeidingen av en felles lov for hele Norgesveldet, Landsloven, av Magnus Lagabøter. Den ble utstedt i 1274 og hyllet på lagtingene i Norgesveldet, og skulle avskaffe de gamle landskapslovene. De overleverte manuskriptene viser hvilket lagting den opprinnelige kopien av Landsloven hørte til, for eksempel stod det: "Magnus med Guds miskunn Norges konge (...) sender alle mann i *Gulatingen* Guds og sin hilsen".³⁸ Ingen slik kopi eksisterer hvor det hilses til alle menn i Hålogaland. De som er bevart fra eller i landsdelen, inneholder hilsen til folket i Frostatingslagen. Det er derfor nærliggende å konkludere med at befolkningen i Hålogaland fremdeles hadde Frostatinget i 1274 som et overregionalt ting etter utgivelsen av Landsloven, og at opprettelsen av et eget lagdømme kom senere. Fredrik Brandt hevder at det viser at tingene Hålogaland, Jemtland og Herjedalen etter utgivelsen av Landsloven trådte sammen i lagtingets sted, *pro forma*.³⁹

Hva slags type lov eksisterte i Hålogaland (og Finnmark) før innføring av Landsloven? Dersom Hålogaland lå inn under Frostatinget, er det rimelig å anta at Frostatingsloven var gjeldende lov i provinsen, i alle fall *de jure*. Jan Ragnar Hagland og Jørn Sandnes går ut fra at det var en tilpasset versjon av Frostatingsloven som ble brukt i nord.⁴⁰ Ut fra teorier om overføring av lovgivning fra en rettskultur til en annen, vil det være nødvendig å gjøre noen lokale tilpasninger som de mottagende rettssubjekter kan akseptere.⁴¹ En slik kopi har i så fall gått tapt.

³⁶ Ngl III, s. 62, Se Sunde 2008, s. 103 for en diskusjon rundt Ivars rolle.

³⁷ Bjørge 1982, Tveit 2013.

³⁸ MLL prologus, Ngl.II.I, s. 7.

³⁹ Brandt 1883, s. 165.

⁴⁰ Hagland og Sandnes 1994, s. XXIX.

⁴¹ Legrand 1997, Watson 1974, s. 19–27.

En mye omskrevet episode fra Vågan i 1282 som viser en situasjon der Landsloven kan ha blitt kunngjort i den nordlige provinsen, stammer fra et diplom datert 1291.⁴² Det illustrerer spenningen mellom kirkemakt og kongemakt etter innføringen av Landsloven, der kristenretten var det store konflikttemaet.⁴³ Da skal Bjarne Erlingsson under et *mót*, et møte, på Brureberget ha forbudt opplesning fra en viss *Vágabók*. Han erklærte videre at det nå bare var én lovbok som gjaldt, underforstått som Landsloven. Bjarne Erlingsson var medlem av formynderstyret til barnekongen Eirik, sønn av Magnus Lagabøte. Han forbød også utskriving av tiende og erklærte at lagmannen skulle dømme i kristenrettssaker, noe som førte til at han ble stevnet av erkebiskopen. Hva Vágabok var vet vi ikke, men flere muligheter har vært diskutert: Jens Arup Seip antok at det var Hålogalands manglende landskapslov.⁴⁴ Det kan også ha vært en mer lokal skriftlig lovbok, eller en ikke-skriftlig sedvanerett.⁴⁵ Gustav Heber har foreslått at det var en næringsrettet lov tilpasset Vågan som kjøpsstevne, eller spesielt tilpasset lofotfisket og/eller tørrfiskhandelen.⁴⁶ Heber så loven som utelukkende organiserte selve fisket og ellers var ugyldig. Han så videre på den kongelige mortifikasjonen som en «tom demonstrasjon fra kongemaktens side».⁴⁷

Ulike vitner i diplommet forklarte at de selv så Bjarne på Brureberget, og de hørte ham «firirbaud bata tiundir oc tok af Vagabok». De fire vitnene som er sitert i diplommet, kobler sammen Bjarnes formaninger som begrenser kirkens rettslige og skattemessige privilegier med forbudet av Vágaboka. Det kan antyde at det var en tekst knyttet til prestemot, for eksempel et utdrag fra kristenretten. Men andre kilder tilsier at det var først noen tiår etter 1282 at Vågan ble åsted for et regulært, årlig prestestevne.⁴⁸

Gitt Vågans sentrumsfunksjon for fiskehandelen er det også sannsynlig, slik Narve Bjørgo foreslår, at Vágabok var en tilpasning av Bjarkøyretten, altså den gamle byloven eller av *Farmannalög* (handelsloven).⁴⁹ Bjarkøyretten hadde i utgangspunktet jurisdiksjon kun i Trondheim før den ble revidert av kong Magnus i 1276. Men loven kunne bli overført til andre kjøpstader, og det er avsnitt i loven som åpner for at den kunne brukes ved *kaupting*.⁵⁰ Regulære kjøpsstevner (*stefna*) som Vågan var, kunne også regnes som kommersielle senter. Reidar Bertelsen har gjennom arkeologiske

⁴² *Diplomatarium Norvegicum* (DN) III, nr. 30.

⁴³ Et av konflikttemaene rundt Landsloven var hva slags kanoniske lover som skulle få plass der og hvem som formet dem. Se Jons kristenrett NgL II.IV, s. 341, Settargjerden i Tunsberg og Robberstad 1977, s. 205–207.

⁴⁴ Seip 1934, s. 30.

⁴⁵ Heber 1953, Bertelsen 2009, s. 202.

⁴⁶ Heber 1953, s. 101.

⁴⁷ *Ibid.* 101–103.

⁴⁸ Bjørgo 1982, s. 48–49.

⁴⁹ Bjørgo 1982, s. 50, Tveit 2013. NgL I, s. 312–13, Bjarkøyrett 42.

⁵⁰ *Ibid.*

undersøkelser og bruk av historiske kilder argumentert for at Vágar hadde bylignende trekk.⁵¹ Et *mót* hadde gjerne betydningen bymøte eller byting.

Hendelsen fra 1282 forteller oss uansett at en representant for det norske riksstyret kom nordover og gjorde klart for håløygene hva som var gjeldende rett. Vi kan altså anta at det fantes en lokal eller regional lov, Vågaboka, som var kjent også for sentralmakten, selv om det er lite sannsynlig at den hadde liknende omfang eller status som de fire kjente landskapslovene. At det var nødvendig å formane overfor befolkningen i nord at Landsloven gjaldt for hele landet, viser aktive tiltak for å utbre Landsloven. Det viser igjen at det ble satt i verk tiltak for å integrere Hålogaland i det norske lovfellesskapet.

Det er verdt å stille spørsmålet om hvorvidt innføringen av Landsloven i de nordlige provinsene virket samordnende for rettssystemet. En felles lov og utvikling av et mer systematisk rettssystem kan ha endret statusen til de nordlige områdene fra perifere provinser til mer tilpassede deler av den konsoliderte norske staten som vokste fram fra slutten av 1200-tallet. Jens Arup Seip advarte likevel mot å anta at Landsloven ga umiddelbar virkning i form av et organisert og samkjørt rettssystem.⁵²

HVOR VAR LAGMANNSETET I HÅLOGALAND?

Opprettelsen av et fast lagmannssete i Hålogaland kan også ha vært et ledd i en sterkere integrering av det nordlige Norge i kongeriket. Fra seinmiddelalderen og fram til avviklinga av lagmannsembetet i Norge i 1797 holdt lagmannen og lagtinget til i Steigen i dagens Nordland. Men når ble lagtinget etablert der? Mye tyder på at det eksisterte et ting med en sentralfunksjon på Engeløya i Steigen i tidlig middelalder.⁵³ Gården Steig skal ha tilfalt kong Sverre i 1179 etter at barnebarnet til Sigurd Ranesson døde på motstanderen, Magnus Erlingssøns, side. Gustav Storm hevder Steigen deretter ble lagmannsgård, det samme gjør Jakob Schøning. Det er imidlertid ingen kilder som tilsier at Steigen har et lagmannsembete på 1100-tallet.⁵⁴

Vestfjorden var det viktigste området i Hålogaland på grunn av sesongfiskeriet. Lå det første lagmannssetet på nordsiden eller sørsiden av denne fjorden? Mer spesifikt har diskusjonen dreid seg om hvorvidt det først lå til Vågan eller til Steigen. Begge stedene lå midt i leia i Vestfjordbassenget. Begge var kjente tingsteder. Seip antok at Vågan fra slutten av 1200-tallet var «hovedting for Hålogaland».⁵⁵ Vågan som sentralsted samlet folk fra Finnmark til Namdalen.⁵⁶ Erkebiskopen så det

⁵¹ Bertelsen 2009, s. 201–204.

⁵² Seip 1934, s. 16.

⁵³ Iversen i dette nummeret.

⁵⁴ Storm 1877, s. 63, 1930–1932, s. 179.

⁵⁵ Seip 1934, s. 30.

⁵⁶ Bertelsen 2009 s. 199–203, Hansen 2014, s. 354.

som et naturlig samlingspunkt i nord.⁵⁷ Bevarte diplomer fra 1300-tallet gir uttrykk for at lagmannen utstedte brev i Vågan.⁵⁸ Samtidig var Vågan sin posisjon som kjøpsted og knutepunkt sterkt nedadgående rundt 1400.⁵⁹

Tegn kan tyde på at lagmannen var ambulerende i Hålogaland i den første tiden.⁶⁰ Hvis Hålogaland også opprinnelig var underlagt Frostating, kan fylkestinget ha fungert som lagting. På den andre siden var Trondenes, beskrevet som overordnet ting i Sigurd Ranessons prosess, ikke nevnt som tingsted i senere kilder. Storm tolker kildestillheten slik at Steigen fortrenget Trondenes som tingsted for Hålogaland.⁶¹ Det er imidlertid ikke fornuftig å tro at et hierarki av ting i denne nordlige regionen måtte følge den organiseringen vi finner i de sørlige norske provinsene. En lagmann kan ha utført oppgavene rundt om på både fylkesting og bygdeting fra tidlig 1200-tall. Som nevnt er det først i 1303 at vi finner en egen lagmann for Hålogaland i diplomatariet. Det er lagmann *Ivar af Hålogalande*, som vi forstår ble regnet å ha sitt embete der.⁶² Fra påfølgende år finnes diplomer med en lagmann Ivar Alvsson fra Vågan i 1321 og Torgar i 1334. På samme tidspunkt ser vi også at Jemtland har en egen lagmann.⁶³ Det er ventelig at provinsene som hadde hørt inn under større lagdømmer fikk egne lagmenn som ledd i omorganiseringen av rettssystemet rundt 1300. Randi B. Wærdahl viser at den norske kongemakten også opprettet lagting på Orknøyene og Shetland i samme tidsrom som en konsekvens av landsloven.⁶⁴ Utviklingen i Hålogaland ligner slik utviklingen for rettssystemet i flere av Norgesveldets provinser mer enn en allerede integrert del av det konsoliderte kongeriket Norge.

At lagmann Ivar dukker opp på ulike steder, gjør det sannsynlig at lagmannen i nord holdt lagting rundt om på bygdetingene. Igjen er det nyttig å sammenligne med provinsen Jemtland, som også hadde en underordnet posisjon under Frostatinget. Magne Njåstad har vist at da Jemtland holdt en egen lagmann, ser denne ut til å ha vært ambulerende og at kildene ikke oppgir et fast lagtingsted.⁶⁵ Den jemtske lagmannen var også til stede på ulike lokale ting.

Bevarte diplomer fra Hålogaland viser at lagmannen utstedte flere brev på Vågan.⁶⁶ Lagmannen Ivar dukker dessuten opp som vitne på Vågan i mai 1321, da han sammen med presten på

⁵⁷ DN III: 36, Bjørge 1982, s. 48–49.

⁵⁸ Men også i Bergen DN XVIII: nr. 33.

⁵⁹ Bjørge 1982, s. 51, Bertelsen 2009.

⁶⁰ Bjørge 1982, s. 50–51, Falkanger 2007, s. 63, Tveit 2013.

⁶¹ Storm 1877, s. 51 og 63.

⁶² Ngl III, s. 62.

⁶³ Njåstad 2014a, s. 337 og Njåstad 2014b, s. 301.

⁶⁴ Wærdahl 2006, s. 146.

⁶⁵ Njåstad 2014a, s. 337–338 Njåstad 2014b, s. 302.

⁶⁶ DN I 163, DV IV 376, se også DN IV nr 217.

Trondenes bevitnet at de i Oddshus så en Helge Hvasse betale Hr. Erling Vidkunssön «et Spands Leie».⁶⁷ Det kan være den samme Ivar som også var på Torget i Brønnøy og hørte vitner som en fru Cecilia Håkonsdatter førte for å sikre seg gavene hun hadde fått av sin mann.⁶⁸

Vi finner først kildebelegg for et eget lagtingsted i Hålogaland tidlig på 1400-tallet. Da tituleres lagmannen Arne som lagmann i Steigen i et vitnebrev om eiendomsoverdragelser til kirken for sin datter.⁶⁹ Det kan indikere lagmannens tilhold til Steigen, og at lagmannssetet nå var lagt til Steig.⁷⁰ Imidlertid tilhører dokumentet erkebiskopens regnskaper, og det trenger derfor ikke bevise noe. Ordlyden er «Gudrwnar dottor Arna lagmannz Stæigg». Det kan likevel bety at prest Gudmund Pettersøn oppfattet lagmannen som å høre til i Steig og at han antakelig bodde der. Men det trenger på den andre siden ikke bety at lagtinget var institusjonalisert der eller at den ambulerende funksjonen var avviklet. Lagmannsrollen kan ennå ha vært helt eller delvis omreisende. I det neste brevet, datert i 1404, titulerer daværende lagmann Olav Skuleson seg som lagmann i Hålogaland.⁷¹ Også dette brevet er skrevet i Steigen. Mye tyder på at lagmannen i alle fall holdt hus der på det tidspunktet. Lagtinget ble uansett etablert der, og utover 1400-tallet kalles også embetet *lagmannen på Steig*, mens navnet *Hålogaland* gradvis går ut av bruk.⁷² Vi kan finne formuleringer i 1526 som "lagmandt po Steget oc offuer Nordlanden".⁷³ Lagmannen ser nå ut til å ha forlatt Vågan og etablert seg på den andre siden av fjorden. Aage Thor Falkanger har foreslått at årsakene til Vågans nedgang som kjøpstad rundt 1400 kan være hyppige angrep mot Vågan fra russere på 1300-tallet samt svartedauden, som kan ha medført befolkningsnedgang.⁷⁴ Lagmannsgården i Steig ble med andre ord opprettet samtidig som Vågan mistet sin viktige posisjon.

Hva så med Finnmark og ekspansjonen nordover? Utover på 1300-tallet ble flere nye tinglag opprettet langs kysten av *Finnmork* nord for Lyngen, en vestlig grense som tidligere hadde markert overgangen mellom det norske området og ingenmannslandet og det norsk-russiske skattlandet, kalt *Finnmork*.⁷⁵ Opprettelsen av slike tinglag var antakelig et ledd i koloniseringen av dette området øst for Lyngen utover 1300-tallet. Samtidig ble disse kyststrøkene tettere knyttet til sentralmakten gjennom en slik rettslig integrasjon. Det ser ut til å ha vært et skille mellom de sørlige delene av Hålogaland, *fjorðungr* – fjærdinger – og de som ble underlagt kongeriket gjennom ekspansjon nordover i området mellom

⁶⁷ DN I 163.

⁶⁸ DN II 208.

⁶⁹ DN VI: nr. 356.

⁷⁰ Tveit 2013, s. 46.

⁷¹ DN II: nr. 580.

⁷² Falkanger 2007, s. 79.

⁷³ DN VIII 62.

⁷⁴ Supra note 72.

⁷⁵ Ngl III, s.152–153, Hansen 2014, s. 351.

Ofoten og Malangen. Lars Ivar Hansen påpeker at disse nye stedene var lagt til fiskevær og fiskerlandsbyer, mens de lenger sør gjerne lå inntil, selv om ikke på, de gamle høvdingsetene.⁷⁶ Opprettelsene kan leses som en form for integrasjon av de nye områdene direkte under det eksisterende rettssystemet. De nye tingene fikk etiketten "tingsted".⁷⁷ Vardøhus festning ble bygget tidlig på 1300-tallet som ledd i en ekspansjon nordøstover.⁷⁸ Denne festningen var kanskje også den klareste beskjeden om en slik ekspansjon.

Vi ser også en bruk av befolkningen til å rettmessig kreve rett over landområdene i nord. Dronning Margrete (mor til Olav Håkonson) krevde for eksempel i 1384 at håløyer og finnmarkinger måtte seile til Vågan med fisken og ikke sørover, noe som var begrunnet i at fiskerne skulle bli i landsdelen og forsvare den mot mulige angrep fra russere og kareler.⁷⁹ Regionen var tynt befolket, og lensherren i Vardøhus holdt seg heller i Bergen.⁸⁰ Det holdt kanskje bare et par tusen fastboende til der rundt 1500.⁸¹ Finnmark forble uten lagmann fram til 1500-tallet. På den tiden besøkte lagmannen fra Hålogaland Finnmark, og han holdt ting på flere steder. Han drev en ambulerende virksomhet der slik lagmannen hadde gjort i Hålogaland.⁸² Vi vet ikke om dette var en oppgave han også utførte tidligere, men det er sannsynlig at lagmannen på Steig behandlet saker fra den norske befolkningen i Finnmark også før 1500. Antakelig ble Finnmark lagt under Hålogaland på samme måte som Hålogaland tidligere var underlagt Frostatinget; dette til tross for at lokaltingene i Finnmark ble utformet etter sentralmaktens mønster som et integrerende tiltak og ledd i ekspansjon nordover og østover.

KILDER PÅ RETTSRESEPSJON

Landsloven nevner ikke Hålogaland eller andre områder særskilt. Men vi ser en mer direkte rettslig administrering av Hålogaland gjennom tillegg til loven, såkalte rettarbøter, i tiårene etter at Landsloven var utstedt. Disse skulle sikre statens interesser i Hålogaland og viser at landsdelen var direkte involvert i statens virksomhet. I en rettarbot fra 1313 krevde kong Håkon Magnusson at saker ikke skulle settes opp under skreifisket i Lofoten, det vil si fra 2. februar til 25. mars.⁸³ Det forteller om betydningen av fiskeressursen, da den til og med ble verdsatt foran rettsstaten.

I en rettarbot fra 1315 kom forsøk på å skjerpe kravene til håløygene i leidangsordningen.⁸⁴ Den før nevnte Ivar lagmann og hirdmannen Ogmund Svade skulle ha ansvar for inntektene og avlegge

⁷⁶ Hansen 2014, s. 350–351.

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Hansen 2011, s. 306.

⁷⁹ NgL III, s. 222.

⁸⁰ Falkanger 2007, s. 122.

⁸¹ Det finnes ikke befolkningstall over fast bosetning eller nomadiske folk, men begrunnede anslag på antall familier kan finnes hos bl.a. Nielssen 2014b, s. 343–346.

⁸² Falkanger 2007, s. 93, 114 ff. Se også oppsummering s. 121.

⁸³ NgL III s. 106–107 *Um sokner i skreidfiskiet om tiund oc om Finner*.

⁸⁴ NgL III, s. 112, RN 936–938.

regnskap for allmuen med sikkerhet i egen eiendom. Lagmannen i Hålogaland var slik personlig ansvarlig for skatteinnkrevningene. Etter klager opphevet kongen bestemmelsen, og håløygene skulle stille skip etter gammel sedvane og skipstoll skulle kreves.⁸⁵ Vi ser at kongen på dette tidspunktet hadde myndighet i den nordlige provinsen gjennom lagmannen og rettarbøter. Da det kom klage fra befolkningen i Hålogaland gjennom hirdmannen, ser vi også at kongens innblanding hadde en reell effekt. Det eksisterte en resepsjon av gjeldende rett blant de nordnorske rettssubjektene, og lagmannen fungerte som myndighetenes representant i nord.

Hva var myndigheten til lagmannen i den nordlige provinsen? Utnevnelsen av lagmannen skulle være norsk etter handfesting fra 1483.⁸⁶ Men det var i hovedsak norske lagmenn som ble utpekt før dette. Etter svartedauden ble gjerne representanter for lokal adel, lavadel eller øvre sjikt av bondestanden ilagt embetet.⁸⁷ Det å holde makten regionalt kan ha gitt større lojalitet mot lagmannen, der årmannen og etter hvert sysselmanen samtidig var utpekt av kongen og ikke hadde lokal forankring. Dette viser Wærdahl var tilfellet også i skattlandene.⁸⁸

Lagmennene som ble utpekt til denne regionen på 1300- og 1400-tallet, ser ut til å ha vært menn med tillit hos kongemakten samtidig som de hadde tilknytning til landsdelen. De var skrivere på riksmøter slik som Ivar Alvsson, eller medlem av riksrådet slik som Ravald Nilsson midt på 1400-tallet og Oluf Bagge på tidlig 1500-tall.⁸⁹ Slike tette forbindelser kan vitne om et nærvær av statsmakt i Hålogaland gjennom lagtinget. Lagmannen i Steigen hadde også overordnet jurisdiksjon for saker i regionen. Det aner vi i en sak der lagmennene i både Gula og i Hålogaland ble involvert: Den bergensbaserte ridderen Didrik Vistenaker var i besittelse av eiendommer i nord. I 1404 avgjorde lagmannen på Steig at ridderen skulle tape sine krav om en rekke gods og fiskeplasser, etter brev fra lagmannen for Gulatinget og Bjørgvin.⁹⁰ Men i 1411 planla Vistenaker en tur nordover for å få sagt dom i saken igjen; diplomtet finnes fordi han forsøkte å få med seg en person fra Bergen som nektet å bli med nordover.⁹¹ Saken vitner om at lagmannen hadde myndighet over lagdømmet, partene måtte få saken behandlet av lagmannen i regionen saken gjaldt. Hålogaland var en fullverdig del av det statlige rettsapparatet.

En indikasjon på hvordan det nordlige Norge ble integrert i staten gjennom rettssystemet, kan være å se på bruken av Landsloven i nord. Kildematerialet viser imidlertid at det er problematisk å være

⁸⁵ NgL III, s. 113.

⁸⁶ NgL III s. 22.

⁸⁷ Falkanger 2007, s. 89–92.

⁸⁸ Wærdahl 2006, s. 242.

⁸⁹ Schøning 1930, s. 181–183, Falkanger 2007, s. 87, 212.

⁹⁰ DN II 580. Se også DN II 587.

⁹¹ RN 729 1411 sept 7, DN III nr 603.

kategorisk. Lovsamlingen til Pros Lauritssøn Høyby, lagmann i Steigen fra 1572, er et godt eksempel i så måte.⁹² Manuskriptet består av sammensydde lovklipper fra før Landsloven og fram til Høybys egen tid.⁹³ Den inkluderer Gulatings kristenrett, edsformularer, en 1300-talls avskrift av Landsloven, handelsretten, utdrag fra Bjarkøyretten revidert til generell bylov, litt av hirdskråen og en rekke rettarbøter og dekret fra seinmiddelalderen.⁹⁴ I tillegg inneholder samlingen recesser og dekreter fra 1500-tallet. Disse fungerte som noe Pros Lauritssøn kunne rådføre seg med i sitt virke som lagmann, blant annet i Steigen. Det ser ut til at han har samlet sammen lovarbeider og verdsatt dem. Landsloven av 1274 var dermed utbredt til det nordlige Norge, men vi ser også at bildet er mer komplekst. Kong Christian IVs arbeid med å få ryddet opp i de mange versjonene av Landsloven tyder på at et enhetlig rettssystem og en felles lov var målet, slik kong Magnus arbeidet for på slutten av 1200-tallet, og at dette arbeidet langt fra var fullbyrdet i 1604.

KONKLUSJON

Eksempelet fra det nordlige Norge viser oss at et områdes tilhørighet til en sentralmakt ikke automatisk gir et enhetlig rettssystem. Samtidig ser vi at det heller ikke er nødvendig med enhetliggjøring for å opprettholde makt over et område. Manglende kilder til et fast lagtingsted fra 1300-tallet kan ha sin forklaring i at ulike steder har vært sentrum til ulike tidspunkt, slik vi ser sentraliteten kan ha skiftet fra Trondenes til kjøpsstevnet i Vågan og over til gården og kirkestedet på Steig. Samtidig ser vi at rettsprovinsen Hålogaland først kan ha utviklet et system der lagmannen deltok på bygdingene istedenfor å innkalle til et årlig lagting.

Når vi ser på integrasjonen av det nordlige Norge i Norgesveldet gjennom bruk av lovgivning og tingordningen, er det tre aspekter som trer fram. For det første er de nordlige områdene rettslig sett løsere knyttet til den norske sentralmakten. Hålogaland framstår, sammen med Jemtland, som et lagtingsogn underlagt Frostatinget. Her kan fylkestinget ha vært et fungerende lagting, utenom i særlige saker. Tinglagene i nord virker å ha operert under overregionale ting, i den grad befolkningen har forholdt seg til et slikt hierarki. For det andre ser det ut til at statsmakten gjorde tiltak i sammenheng med Landsloven for å knytte provinsen Hålogaland tettere til seg, samtidig med en ekspansjon nordover Finnmarkskysten. Fra 1280- og utover 1300-tallet finner vi indikasjoner på opprettelsen av et eget lagdømme i Hålogaland. Det synes ikke lenger som om provinsen hørte under Frostatingets jurisdiksjon. I tillegg er det først nå klart at Hålogaland har en egen lagmann. Dersom lagtinget ble opprettet i kjølvannet av Landsloven i 1274, indikerer det et forsøk på en tettere integrasjon av det som ble ansett å være en naturlig del av kongeriket gjennom lovfelleskap. For det

⁹² Tveit 2013, s. 47.

⁹³ Kungliga Biblioteket i Stockholm, Isl. Perg. 4:o nr 34, tidligere Stockholms Kgl. Bibl. C 21 fol, som I Norges gamle Love, vol iv, s. 667–72. Manuskriptets to deler, islandsk og norsk, Magnus Lagabøtes lov er fol 8–90.

⁹⁴ NgL IV, s. 668–672, Hansen 2014, s. 357.

tredje ser det ut som om Hålogaland med denne statusen etter hvert får den samme funksjonen som Frostating lagdømme hadde hatt over de nordlige områdene: med jurisdiksjon også over bosetningene langs Finnmarkskysten, som nå var den perifere provinsen. Regionen innlemmes dermed i rikets felles administrasjon. Vi ser også at utpekte lagmenn var støttespillere for sentralmakten. Dermed gir sentraliseringsprosessen under Norgesveldet Hålogaland, paradoksalt nok, økt regionalt selvstyre gjennom lagdømmet. Med en lokalt forankret lagmann førte det igjen til at regionen kanskje fikk en større grad av autonomi. Gjennom ujevne steg ble Hålogaland og Finnmark del av et felles norsk rettssystem.

LITTERATUR

- Bagge, Sverre 2003: «Fra knyttneve til scepter. Makt i middelalderens Norge», i *Makt- og demokratiutredningens rapportserie*, rapport 67, tilgjengelig på: <http://www.sv.uio.no/mutr/publikasjoner/rapporter/rapp2003/rapport67/index-MAKT.html>
- Bertelsen, Reidar 2009: «Vágar, en kortlevd by eller et urbant fiskevær?», i Jan Brendalsmo, Finn-Einar Eliassen og Terje Gansum (red.), *Den urbane underskog, Strandsteder, utvekslingssteder og småbyer i vikingtid, middelalder og tidlig nytid*, Oslo
- Bjørge, Narve 1982: «Vågastemne i mellomalderen», i *Hamarspor, eit festskrift til Lars Hamre*, Oslo
- Brandt, Fredrik 1880: *Forelæsninger over den norske retshistorie*, I, Kristiania: Damm
- Brandt, Fredrik 1883: *Forelæsninger over den norske retshistorie*, II, Kristiania: Damm
- Eidnes, Hans 1956: «Bjarkøy og Bjarkøyætta», i *Håløygminne*, hefte 9, 1956, 560–565
- Eriksen, Hilmar 1956: «Er det mulig å forutsette at Arnarness (fjerdings)ting ikke eksisterte i 1113/14, når Morkinskinna og fire andre kongesagaer sier det motsatte?», i *Håløygminne*, hefte nr. 9, utgivelse 128:, 454–61
- Falkanger, Aage Thor 2007: *Lagmann og lagting i Hálogaland gjennom 1000 år*, Oslo
- Hagland, Jan Ragnar og Jørn Sandnes 1994: *Frostatingslova*, Oslo
- Hagland, Jan Ragnar og Jørn Sandnes 1997: *Bjarkøyretten – Nidaros eldste bylov*, Gjøvik
- Hansen, Lars Ivar 2000: *Astaffjord bygdebok 1, Fra eldre jernalder til ca. 1570*, Lavangen kommune
- Hansen, Lars Ivar 2003: «Trondenes kannikgjeld», i Steinar Imsen (red.) *Ecclesia Nidrosiensis 1153–1537*, Senter for middelalderstudier, NTNU, Skrifter nr. 15, Trondheim
- Hansen, Lars Ivar 2011: «Norwegian, Swedish and Russian 'tax lands' in the North», i Steinar Imsen (red.), *Taxes, Tributes and Tributary Lands in the Making of the Scandinavian Kingdoms in the Middle Ages*, Trondheim
- Hansen, Lars Ivar 2014: «The Successive Integration of Hálogaland and Finnmark into the Realm of the King of Norway», i Steinar Imsen (red.), *Rex Insularum. The King of Norway and his "skattlands" as a political system c.1260–c.1450*, Bergen: Fagbokforlaget
- Heber, Gustav 1953: «Vaagebok», i *Håløygminne*, hefte 3, 101–103
- Helle, Knut 2001: *Gulatinget og gulatinglova*, Leikanger: Skald
- Hertzberg, Ebbe 1874: *Grundtrækkene i den ældste norske proces*, Kristiania
- Holmbäck, Åke og Elias Wessén 1943: *Svenska Landskapslagar IV, Skånelagen, Gutalagen*, Stockholm
- Holt, Richard 2011: «Ble Norge samlet nordfra?», *Ottar* 3-2011
- Keyser, R. og P. A. Munch (red.) 1846: *Norges gamle Love*, I, Gamle Norske Lover eldre enn 1263. Christiania
- Keyser, R. og P. A. Munch (red.) 1848: *Norges gamle Love*, II, Fra 1263 til 1280, Christiania
- Keyser, R. og P. A. Munch (red.) 1849: *Norges gamle Love*, III, Fra 1280 til 1387, Christiania
- Krag, Claus 2009: Sigurd Ranesson, i *Norsk biografisk leksikon*. Hentet 5. februar 2015 fra https://nbl.snl.no/Sigurd_Ranesson
- Legrand, Pierre 1997: «The Impossibility of 'Legal Transplants'», *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, vol nr. 111.
- Nielssen, Alf Ragnar 2014a: Kap. 11 «Utvikling av fiskerier og kystsamfunn i høgmiddelalderen», i Alf Ragnar Nielssen (red), *Norges fiskeri- og kysthistorie*. Bind I *Fangstmenn, fiskerbønder og værfolk. Fram til 1720*, Bergen: Fagbokforlaget
- Nielssen, Alf Ragnar 2014b: Kap. 15 «Fiskeriområdene blomstrer ca. 1500», i Alf Ragnar Nielssen (red), *Norges fiskeri- og kysthistorie*. Bind I *Fangstmenn, fiskerbønder og værfolk. Fram til 1720*, Bergen: Fagbokforlaget
- Njåstad, Magne 2014a: «'The Eastern Realm': The King of Norway and the Border Province Jemtland», i Steinar Imsen (red.), *Rex Insularum: The King of Norway and His 'Skattlands' as a Political System c.1260–1450*, Bergen: Fagbokforlaget

- Njåstad, Magne 2014b: «'Det østre riket'. Kongelig administrasjon i Jemtland ca. 1300–1500», *Heimen* 51, 4
- Olsen, Bjørnar, Urbanczyk, Przemyslaw og Colin Amundsen (red.) 2011: *Hybrid Spaces. Medieval Finnmark and the Archaeology of Multi-Room Houses*, Oslo
- Robberstad, Knut 1977: *Retts saga I*, Oslo
- Robberstad, Knut 1981 [1937]: *Gulatingslovi*, Oslo
- Schøning, Jakob 1930: «Lagmenn i Nordlandene og Finnmark mellom omtr. 1200 og 1797», *Håløygminne*, hefte 4-1930
- Seip, Jens Arup 1934: *Lagmann og lagting i senmiddelalderen og det 16de århundre*, Oslo
- Storm, Gustav (red.) 1885: *Norges gamle Love IV*. Supplement samt håndskriftbeskrivelser med facsimiler, Christiania
- Storm, Gustav 1877: *Sigurd Ranessøns process*, Kristiania
- Sunde, Jørn Øyrehagen 2008: Bokmeldinga "Aage Thor Falkanger: Lagmann og lagting i Hálogaland gjennom 1000 år", *Tidsskrift for rettsvitenskap* nr. 1 2008
- Taranger, Absalon 1930: «Alting og lagting», *Historisk tidsskrift*, vol. nr.29, s.137-97
- Taranger, Absalon 1935: «Om kongevalg i Norge i sagatiden», *Historisk Tidsskrift*, 30, s.110-166.
- Taranger, Absalon 1979 [1915]: *Magnus Lagabøters Landslov*, Oslo/Bergen
- Tveit, Miriam 2013: «The Introduction of a Law of the Realm in Northern Norway», i Steinar Imsen (red.), *Legislation and State Formation, Norway and its Neighbours in the Middle Ages*, Trondheim: Akademika
- Watson, Alan 1974: *Legal Transplants. An Approach To Comparative Law*, Edinburgh
- Wærdahl, Randi B. 2006: *Norges konges rike og hans skattland. Kongemakt og statsutvikling i den norrøne verden i middelalderen*, doktoravhandling Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim

KILDER

- Bjarkøyretten*, Hagland, Jan Ragnar og Jørn Sandnes (transl.), Gjøvik 1997
- Frostatingslova*, Hagland, Jan Ragnar og Jørn Sandnes(transl.), Oslo 1994
- Grågåas Konungsbok – Genoptrykt efter Vilhjålmur Finsens udgave 1852*, Odense 1974
- Gulatingslovi*, Knut Robberstad (transl.), Oslo 1981
- Magnus Lagabøters Landslov*, Absalon Taranger (transl), Oslo/Bergen 1979 [1915]
- Norges gamle Love indtil 1387*, Herzberg, Storm, Keyser og Munch (red.), volume I–V, Christiania 1846–1895
- Soga om Håkon Håkonsson*, Gamalnorske bokverk nr. 22, Oslo 1928
- Svenska Landskapslagar III, Södermannalagen, Hälsingelagen*, Holmbäck, Åke og Elias Wessén (transl.), Stockholm 1940
- Sverres saga*, Norges kongesagaer Heimskringla, bind 3, Oslo, 1979